

AVARSKÉ VPÁDY A OCHRANA BYZANTSKÝCH PROVINCIÍ NA BALKÁNE V 7. STOR.

Alexander A v e n a r i u s , Bratislava

Po porážke Avarov pri Konštantínopoli r.626 miznú zo stránok byzantských historických diel akékoľvek správy o avarských nájazdoch na balkánske provincie Byzantskej ríše. Znova sa objavujú až po viac než polstoročnej odmlke v súvislosti s udalosťami, ktoré sa odohrávali na dolnom Dunaji v r. 679. Časť Bulharov pod vedením Asparucha sa po rozpade Veľkého Bulharska usadila v dunajskej delte. Po neúspešnom zásahu cisára Konštantína IV. Bulhari prešli Dunaj a v Mézii si podrobili slovanské kmene Severov a tzv. sedem kmeňov. Prvým ich krokom bolo zabezpečenie hraníc novovznikajúcej ríše: Severov usídliť k Veregavskému priesmyku a tzv. sedem kmeňov na západ a juh od Avarie, s úlohou chrániť hranice pred zásahom Byzancie a nájazdom Avarov. Bulhari samotní začali napádať byzantské územia a cisár bol prinútený uzavrieť s nimi mier a zaviazal sa platiť daň.^{1/}

Správa má základný význam pre poznanie počiatkov Bulharského štátu a je prirodzené, že bola skúmaná predovšetkým z tohto hľadiska. Napriek mnohým pokusom nedospelo sa doteraz k spoľahlivej a všeobecne prijatej interpretácii. Názorové rozdiely sú podmienené nejasnosťou a dvojjazyčnosťou Teofanovho pojmu "hypo ton paktou ontas", na základe ktorého sa usudzuvalo, že Slovania boli buď podrobení Bulharmi, alebo že sa medzi nimi vytvoril určitý spolok na obranu proti Byzantskej ríši t.j. že konali na princípe rovnoprávnosti a vzájomnej dohody.^{2/} M. Vojnov však priniesol do tohto sporu celkom nový pohľad: predpokladá na základe textologickej analýzy a komparácie, že spomenutý výraz treba interpretovať v zmysle hypospoudoi t.j. federáti a predpokladá, že Slovania v Mézii boli federátni Byzantskej ríše.^{3/} Avšak takéto pojetie znovu naráža na dvojjazyčnosť Teofanovho výrazu a vyžaduje si predovšetkým historickú analýzu vzťahov a súvislostí.

Markantný rozdiel, ktorý vystupuje do popredia v porovnaní so situáciou z konca 6. stor. a začiatku 7. stor. je prítomnosť Slovanov v Mézii. Pre túto zmenu nastala príznačná situácia pádom byzantského limitného opevnenia na Dunaji r. 602.^{4/} Do západných oblastí balkánskeho poloostrova prenikli Slovania už v priebehu druhej polovice 6 stor. Napriek tomu, Byzantská ríša sa nevzdávala nároku na svoje provincie a nadalej ich považovala za svoju súčasť. Potvrdzujú to výpravy cisára

Konstansa r. 658 a Justiniána II. v. 668 do Slávinie.^{5/} V obdobiach krízy, za aké možno z hľadiska balkanských provincií považovať celú prvú polovicu 7. stor. tieto nároky boli len čisto nominálne. Vtedy Byzanc volila voči Slovanom v ríši inú taktiku; jej vzťahy so Slovanmi sa utvárajú rôzne- nemožno ich jednoznačne charakterizovať, tým skôr nie považovať iba za vylučne nepriateľské. Prítom treba rozlišovať podmienky, za ktorých sa vzajomné vzťahy vytvárali v západnej a vo východnej časti Balkanskeho polostrova.

Slovania, ktorí sa dostávali do vnútra Balkánskeho polostrova na západe, boli Slovania z Panónie. Súvis týchto Slovanov s avarským prostredím je zrejmý z archeologickej situácie: napr. nálezy z okolia Konrintu sú totožné s inventárom avarských nálezísk v Panónii v 7. stor.^{6/} Správy byzantských autorov o vpádoch Avarov na Balkán sú preto pochopiteľné, i keď hlavnú zložku v nich tvorili Slovania.^{7/} Cieľom slovan-ských nájzdov v 7. stor. bola predovšetkým Soluň. Prvý vpád ešte koncom 6. stor. sa uskutočnil preto, že Avari nedostali očakávané dary od Maurikia. I v ďalšom priebehu sa Slovania opierali o avarskú pomoc, ktorá bola za daných podmienok nevyhnutnosťou.^{8/} Prípadné nepriateľstvo Avarov resp. ich neutrálny postoj by znemožnil Slovanom, usadeným v byzantskej Macedónii podniknúť ďalšie výboje. Byzantská vláda považovala týchto Slovanov za svojich poddaných - v čase mieru predvolal cisár Perbunda, vodcu Slovanov z okolia Solune na súd do Konstantinopolu a uvrhol ho do väzenia.^{9/} Až Perbundovo odsúdenie a uväznenie malo za následok slovan-ský útok na Soluň, ktorý bol chápaný ako pomsta za spáchanú krivdu, t. j. ako vzbura proti vláde. Nie vždy boli slovan-sko-byzantské vzťahy len nepriateľské: počas obliehania mesta poslali Solučania pre potraviny k Velezgitom, slovan-skému kmeňu, s ktorým boli v mieri.^{10/} Nie je zrejmé, či tento mier bol v prípade Velezgitov trvalý, alebo bol výsledkom momentálnej situácie. Táto epizóda potvrdzuje, že ríša z času na čas využívala služby jedných Slovanov proti druhým ktoré mohli mať charakter federátskej pomoci v čase nebezpečenstva.

V tejto súvislosti môžeme poukázať i na iný, ráznejší pokus Byzantskej ríše, ktorá nebola schopná čeliť Avarom a Slovanom vlastnými silami, o zastavenie ich nájzdov. Je to povolanie Chorvátov v dobe cisára Herakleia, ktorých postavenie voči ríši malo zrejmý federátsky charakter.^{11/}

Je preto možné, že i v oblasti dolnodunajských provincií sa byzantské vláde pokúsila o nadviazanie určitých stykov so Slovanmi, aby ich poverila ochranou svojich hraníc. Podobne ako v západných oblastiach

i na dolnom Dunaji je napriek slovanskému osídleniu badateľný byzantský záujem a každá nová zmena sa chápala ako ohrozenie byzantskej ríše. Po usadení Bulharov v dunajskej delte bolo proti nim vypravene vojsko na čele s cisárom, aby zabránilo ich ďalšiemu prenikaniu. Hoci prvý útok smeroval proti Mézii, osídlenej Slovanmi. Napriek tomu, že Slovania, ktorí sa usádzali v Mézii, boli tými Slovanmi, ktorí na začiatku 6. stor. napádali túto byzantskú provinciu, nie je bezpochybne predpokladať, že i naďalej zotrúvali vo svojom nepriateľskom postoji. Ich cieľom bolo ovládnuť pravého dunajského brehu a pre jeho dosiahnutie sa spojili s Avarmi. Spojenectvo však malo veľmi efemérny charakter a zaniklo, akonáhle cieľ zo strany Slovanov bol dosiahnutý. Z dočasného spojenca sa Avari stávajú potenciálnymi nepriateľmi, ktorí kedykoľvek môžu obnoviť svoje lípečné vpády do Mésie, tentoraz už slovanskej. Pravdepodobne určitá spolupráca Byzantskej ríše a Slovanov začala hneď po roku 602; v tomto svetle možno vidieť fakt, že balkánski Slovania sa v avarských nájazdoch na počiatku 7. stor. už neobjavujú.^{12/} V porovnaní so západnou časťou Balkánu, kde macedónski Slovania dosahujú značné úspechy na úkor Byzantskej ríše za avarskej podpory, v Mézii je situácia iná. Slovania by v prípade nepriateľského postupu Byzantskej ríše museli hájiť svoje pozície proti dvom protivníkom - rísi i Avarom. Rýchla reakcia Byzancie na príchod Bulharov do blízkosti dunajskej hranice je dôkazom, že ríša bránila nielen "svoje", ale aj slovanské oblasti,^{13/} čo poukazuje na určitú byzantsko-slovanskú spoluprácu.

Je otázne, či v 7. stor., hlavne po r. 626, možno ešte hovoriť o avarskom nebezpečenstve natolko intenzívnom, že by si vyžadovalo federátsku pomoc pri obrane dunajských hraníc. Avarská porážka pri Konstantinopoli v roku 626, vytvorenie Samovej ríše, odboj Kuvrata v Panónii sú neklamným svedectvom oslabenia avarskej moci. Úpadok však nebol natolko hlboký, ani dlhotrvajúci, aby úplne zastavil výboje Avarov. Ich pozornosť sa preniesla do západnej, resp. strednej časti Balkánu, kde Avari v spolupráci s Langobardami a Slovanmi prenikajú do Grécka, Dalmácie a na Peloponéz.^{14/} Okolo polovice 7. stor. zaniká Samova ríša pod novým náporom Avarov, ktorí prenikajú nielen na severnú stranu Dunaja, ale v tom čase sú doložení už aj v Sedmohradsku.^{15/} Avari predstavovali teda naďalej reálnu hrozbu, ktorú zaznamenáva aj Teofanova správa; potvrdenie tejto skutočnosti nachádzame aj v Arménskej kronike.^{16/} Napriek očividnému nepriateľskému postoju Byzantskej ríše, zo strany ktorej Bulharom mohlo hroziť najväčšie nebezpečenstvo, Asparuch poslal

na hranice Byzantskej ríše len jeden kmeň - Severov, zatiaľčo k Avarii umiestnil celý slovanský sväz tzv. siedmich kmeňov. Nerovnomerné rozloženie obranných sil názorne ukazuje, z ktorej strany Bulhari obkávali predovšetkým nebezpečenstvo útoku. Je však možné i to, že takéto rozmiestnenie slovanských kmeňov sa uskutočnilo pod vplyvom konkrétnych podmienok v prostredí mézijských Slovanov. Za predpokladu, že Severi boli v spojení s Bulharmi, zatiaľčo sedem kmeňov nie, je pochopiteľné, že Bulhari sa snažili zabrániť prípadnému spojenectvu týchto kmeňov s Byzantskou ríšou.^{17/} Ani táto prípadná možnosť nemá vplyv na skutočnosť, že Bulharská ríša musela byť od začiatku chránená i proti Avarom, s ktorými bojoval Asparuch ešte v dobe, kedy Bulhari sídlili v dunajskej delte.

Na samotnom umiestnení tzv. siedmich kmeňov je prekvapujúce, že Asparuch ich poslal na západ a na juh k Avarii. Nezáklade tejto zmienky sa Avaria umiestňovala na severné úbočia stredného Balkánu, pokiaľ siahali podľa všeobecne prijatého názoru južná hranica Asparuchovho panstva.^{18/} Táto lokalizácia bola podporená aj neskoršími správami. Je to predovšetkým údaj o Nikeforovom víťazstve nad Krumom, po ktorom sa byzantský cisár snažil dôjsť do Sardiky, ale bol prepadnutý Avarmi a susednými slovanskými kmeňmi (roku 811).^{19/} Niet dôvodu hľadať spomenutú Avariú a Avarov na úpätí stredného Balkánu. Po dobytí Sirmia Avari prekračili rievku Panónie a intenzívne avarské osídlenie je zaznamenané hlavne v sávsko-drávskom medzirieči a v Banáto, t.j. zasahuje svojimi výbežkami až k severozápadným úbočiam Západného Balkánu, ku Kataraktom.^{20/} Pozdĺž rieky Moravy boli usadené slovanské kmene, ktoré sa tam dostali z Panónie a ktoré boli v istom zmysle od Avarov závislé. Údaje o Avarii rozprestierajúcej sa na západ od mézijských Slovanov sú preto pochopiteľné a nenarádzajú na interpretačné ťažkosti. V určitom zmysle problematické je umiestnenie Avarie na juh od Mezie.

Z analýzy správ o cestách, po ktorých sa uberali avarskí kočovníci do vnútra byzantských provincií vo východnej časti Balkánu, vystupuje do popredia ďaleko väčší význam dunajskej cesty v porovnaní s húnskou dobou. Súvisí to pravdepodobne s tým, že cieľom avarských vpádov bola Dobruďža, nie menej dôležitou okolnosťou bolo aj to, že cesta Tráciou bola dlhšia a ďaleko obťažnejšia.^{21/} Pravdepodobne význam tejto cesty pre avarské ťaženia stúpil až po byzantsko-avarských vojnách a po obsadení Mézie Slovanmi, pretože ju použili dvakrát za sebou práve na počiatku 7. storočia. Údaju premena o osídlení Slovanov na západ a na juh od Avárie je treba rozumieť tak, ako je jednoznačne pochopiteľ-

na zmienka o severe - ich úlohou je predovšetkým chrániť prístupové cesty z Byzantskej ríše do Mézie. Podobne i tzv. sedem kmeňov malo za úlohu chrániť cesty, vedúce do Mézie z juhu, t.j. spojku tráckej cesty a cestou podunajskou, buď pozdĺž Timoku, alebo Osmu. Bulhari tak získali v určitom zmysle aj kontrolu nad tráckou cestou. V takejto súvislosti by teda ani názor, ktorý na základe názorov byzantských mincí v avarskom prostredí predpokladá, že po roku 680 sa následkom vzniku Bulharskej ríše prerušilo spojenie medzi Byzantskou ríšou a Avarmi, nemusel byť nepravdepodobný, a to i napriek tomu, že Niš a Sofia zostali v byzantských rukách.^{22/} Je pravdepodobnejšie, že západnú hranicu Asparuchovho panstva tvoril Timok, a to preto, že bezprostredne susedil s Avariou, t.j. s územím, ktoré bolo Avarmi osídlené. Archeologická situácia nedovoľuje predpokladať, že Avari prenikli do Mézie, podobne ako neprenikli natrvalo ani do susedných rumunských oblastí. Sporný nálež zo Sadovca, ktorý sa považuje za avarský, ale niekedy i za germánsky, nemôže byť podkladom pre ďalekosiahle úvahy v tomto smere.^{23/}

K tomu pristupuje i ďalší predpoklad: Timočania, slovanský kmeň, ktorý do roku 818 zotrval v bulharsko-slovanskom zväze (societas), sa z neho uvoľnil a pristúpil k Franskej ríši.^{24/} Táto udalosť sa stala akiste v súvislosti so zmenami v Panónii na počiatku 9. storočia. Po porážke Avarov v roku 796 poslednú ranu zasiahl ich panstvu v okolí Srieņu bulharský chán Krum v roku 805.^{25/} Tým sa nadobro zlikvidovalo nebezpečenstvo, ohrozujúce Balkánsky poloostrov dve a pol storočia, ale otvorila sa i možnosť priameho dotyku Franskej a Bulharskej ríše. Víťazstvo Kruma ohrozilo nezávislé postavenie praedecentov (Obodritov), bezprostredných susedov Timočanov, ktorí sa taktiež uchýlili pod ochranu Franskej ríše.^{26/} Zatiaľ čo o Timočanoch sa vyslovene poznamenáva, že sa odtrhli, z prameňa jasne vyplýva, že Obodriti k societas nepatrieli. Keďže nebezpečenstvo anxie hrozilo pre Obodritov až teraz, je zrejme, že Timočania boli príslušníkmi zmieneneho spolku už veľa skôr; najpravdepodobnejšie boli jedným z tých kmeňov, ktoré patrili k tzv. siedmim kmeňom. Akonáhle pominulo avarské nebezpečenstvo, Timočania sa z kmeňového zjednotenia odtrhli. I táto skutočnosť - napriek hypotetickému rázu interpretácie zprávy o Timočanoch - ukazuje, že je oprávnený predpoklad o vytvorení protiavarskeho slovanského zväzu v Mézii v priebehu 7.storočia.

Ak na záver máme hodnotiť miesto mézijských Slovanov v rámci avarsko-byzantských vzťahov, možno povedať, že to bolo posledné ohnisko v rozsiahlej protiavarskej ofenzíve, ktorá bola na strednom Dunaji zahá-

jená odbojom Slovanov pod vedením Sama, pokračovala usadením Chorvátov v západnej časti Balkénskeho polostrova a vyvrcholila zabezpečením dolnodunajskej hranice slovanským zväzom siedmich kmeňov.^{27/}

P o z n á m k y

- 1/ Theophanes, ed. C.de Boor, 357-360; Nicephoros, ed.de Boor, 34-35
- 2/ Analýza doterajších názorov B. Zášterová, Hlavní problémy z počátku dějin slovanských národů, Vznik a počátky Slovanů I (1956), 47n.
- 3/ M.Vojnov, Za prvija dopir na Asparuchovite bǎlgari s slavianite i za datata na osnovanieto na bǎlgarska država, Izvestia na Institutia za bǎlgarskata istoria VI (1956), 453-468.
- 4/ G.Stefan, Santierul archeologie Garvan-Dinogentia, Materiale si cercetari archeologice IV (1957), 207, Florescu-Diacona, Capidava, Bucuresti 1958, 251-252.
- 5/ K.M. Setton, The emperor Constans and the Capture of Corinth by the Onogur-Bulgars, Speculum 1952, 353; P.Charanis, On the question of the Slavonic settlements in Greece during the middle Ages, Byzantinoslavica 1949, 257.
- 6/ Theophanes, ed. Boor 347, a 364; I. Dujčev, Slavjani i prvobǎlgari, IIBI 1951-52, 198-199.
- 7/ P. Charanis, On the Slavonian settlements in the Peloponesos BZ 46 (1953), 100.
- 8/ Miracula s. Demetrii, ASS I, cap.XIII, 143-FGHB III, 113-14; por. P. Lemerle, La composition et la chronologie des deux premiers livres des Miracula s. Demetrii BZ (1953), 353n; A. Burmow, Slavjanskite napadenia sredi Solun v Miracula s. Demetrii, Godisnik fil-ist. fak. Sofijski universitet 1952/2.
- 9/ Miracula, II, cap.IV, ASS-FGHB III, 143; P. Lemerle, Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'époque romaine jusqu'au VIII s. Revue historique CXXI (1954), 301-302.
- 10/ Miracula FGHB, III, 150; G. Cankova, Naselenioto na istočna rimska Imperia i varvarite prez epochata na varvarskite našestvia, Istoričeski pregled 8/1951-52/, 163.
- 11/ G.Labuda, Pierwsze panstwo Słowiańskie, Poznań 1949, 194n; H. Lowmianski, Początki Polski, II Warszawa 1963.
- 12/ Theophanes, 290 a 302; Nicephoros, 12-13; N.Baynes, BZ 21 (1912), 110; Gerland, BZ III/1894/, 330n; B.Grafenauer, Nekaj vprašanij iz dobe naselvanja južnih slovenov, Zgodovinski časopis IV/1950/, 74-77.
- 13/ Protiklad "slovanské" a "byzantské" územie vyzdvihuje P.Lemerle, Invasions, 305.
- 14/ Pre Dalmáciu B.Grafenauer, c.d., 75, pre Macedoniu cit. diela P.Lemerle, P.Charanis, passim k tomu F.Barišič, Čuda Dimitrija Solunskogo kao istorijski izvori, Beograd 1953, Viz, inst. kniga 2.
- 15/ K.Horedt, Čeramica slava din Transilvania, SCIV II/1951/, 2, str.195, 212-13; J.Kudrnáč, Slované na území bývalé Dacie, VPS I (1956), 277n.
- 16/ V.Zlatarski, Istoria na bǎlgarskata država prez srednite vekove I-1, Sofia 1918, 109 a 127.
- 17/ O odlišnom postavení tzv. siedmich kmeňov a Severov voči Bulharom I. Dujčev, Protobulgares et Slaves, Seminarium Kondakovianum X/1938/ Praha, 147.
- 18/ G.Cankova-Petkova, O teritorii bolgarskogo gosudarstva v VII-IX. vv., Vizantijskij vremennik XVII (1960), 139. V.Zlatarski, c.d. I/1, 151-55.
- 19/ I.Dujčev, Novi dani za pochoda Nikifora v Bǎlgaria prez 811 g.,

- Izvestia BAN, kn. LIV(1936), 149-50, G.Cankova-Petkova, O teritorii, 140.
- 20/ Z.Vinaki, O nalazima 6-7 stolešja u Jugoslavii, Opuscula archeologica 3 (1958), passim.
- 21/ P.Mutafidžijev, Bělčari i rumunji v istorijata na dunavskite zemi, Sofia 1977, 91 govori o bežnom použivani cesty Niš-Sofia, K.Jireček, Die Heerestrasse von Belgrad nach Konstantinopel, Prag 1877, str. 65 predpokláda, že sa použila len dunajská cesta, lebo Niš a Sofia sa v historických správach nespomínajú.
- 22/ D. Csallány, Vizantijskije monetny v sverskich nachodkach, Acta archaeologica Hungarica 11 (1927), 211n; G. Fehér, Avaro-vizantijskije snošenia i osnovanie bolgarskoj deržavy, Acta archaeologica Hungarica V(1954), 232.
- 23/ V.Velkov, Germania 11/1935/, 149; J.Eisner, Rukověť slovanské archeologie, Praha 1949, 111.
- 24/ Einhardi annales ad 818, str. 149; Annales regni Francorum ed.Kurze, Hannover 1889; K.Zeuss, Die Germanen und Nachbarstämme Jöttingen 1904, str. 614.
- 25/ V. Zlatarski, o.d. I/1, 124.
- 26/ Annales regni Francorum, ed. Kurze ad 824, 165-166.
- 27/ G.Vernadsky, The Beginning of the Czech State, Byzantion 17/1944-45, 320 predpokláda zainteresovanost byzantskej diplomacie i v prípade vzniku Samovej ríše.

DAS BYZANTINISCHE ABWEHR-SYSTEM AN DER DONAU IM 7. JAHRHUNDERT

Im allgemeinen wird angenommen, dass infolge der awarisch-byzantinischen Kriege in der zweiten Hälfte des 6. Jahrhunderts und besonders nach der Niederlage der Awaren im J. 626 ihre Macht geschwächt und dadurch die weiteren Einfälle in byzantinische Gebiete eingestellt wurden.

Die Berichte von Theophanes Confessor und Patriarch Nikephoros, sowie die Armenische Chronik, weisen jedoch auf die Tatsache hin, dass die awarische Gefahr noch im Laufe des ganzen 7. Jahrhunderts aktuell war. Das Byzantinische Reich war nach dem Jahre 602 aus bekannten Ursachen nicht imstande, mit eigenen Kräften dagegen zu kämpfen.

Nach der Ankunft der Slawen nach Moesia trennten sich ihre Interessen von den Interessen der Awaren, mit denen sie während der Einfälle in die byzantinischen Gebiete verbündet waren. Die awarischen Einfälle bedrohten nun nicht nur die Byzanz, sondern auch die slawischen Gebiete in Moesia. Deshalb kam es zu einer slawisch-byzantinischen Zusammenarbeit. Darauf weist auch der Ausdruck hypo ton pakton ontas hin, der die Slawen als byzantinische Foederaten bezeichnet. Auch das rasche Einschreiten der byzantinischen Armee gegen die Bulgaren, deren erster Einfall gegen die Slawen in Moesia gerichtet war, scheint dieses Bündnis zu bestätigen.